

ULUSLARARASI TİCARET VE SOSYAL DAMPİNG

Yrd. Doç. Dr. Metin SARAÇOĞLU*
Dr. Erol BULUT**

Özet

Gelişmiş ülkelerdeki sendika liderleri ve iş temsilcileri genellikle az gelişmiş ülkelerdeki hükümetleri, sosyal dampinge göz yummakla suçlarlar. Az gelişmiş ülke hükümetlerinin, işyeri kalitesini gösteren ek faydalar, iş yeri güvenliği ve birlikte karar alma düzenlemelerini görmezden gelerek sosyal dampinge göz yumdukları iddia edilmektedir. Bu çalışma, uluslararası ticaret ve çalışma standartları arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışırken diğer yandan, çalışma standartlarının uluslararası ticareti etkileyebileceği ve bu çerçevede de sosyal dampingin az gelişmiş ülkeler üzerindeki etkilerini küreselleşme tartışmaları ışığında açıklamaya çalışmaktadır.

Abstract

International Trade and Social Dumping:

Business representatives and union leaders in highly industrialised countries often accuse the governments of less-developed countries of practising social dumping in the sense of deliberately neglecting work-place safety legislation, co-determination rights and other fringe benefits which define the quality of workplaces. This paper explores the relationship between international trade and core labour standards. It explains the channels through which labour standards may influence international trade. By doing so, it discusses the impacts of social dumping on developing countries by considering globalisation.

1- Giriş

Uluslararası işbölümü, refahın ve verimliliğin artmasında önemli bir faktör olarak kabul edilmekte ve bu nedenle uluslararası ticaret için ideal bir

* Gazi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

** Gazi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

düzenleyici ilke olarak görülmektedir. Uluslararası işbölümüne izin veren tek sistemin ise, uluslararası mal hareketlerinde özel girişim ölçüsüne dayalı serbest ticaret olduğu fikri uzun bir süredir hakim olan görüştür. Bu görüşlerin ışığında uluslararası ticarete özgürlüğün, dolayısıyla işbölümünün sağlanabilmesi, ticari engellerin kaldırılabilmesi ve serbest rekabetin sağlanmasıyla olanaklıdır fikri uzun bir süredir revaçtadır. Bu çerçevede 2. Dünya Savaşı'ndan beri uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırmaya yönelik olarak gerek küresel gerekse yerel girişimler yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi, GATT süreci ile başlayıp, daha sonra Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) adını alan oluşumdur. Bölgesel anlamda ise Avrupa Birliği (AB), en önemli oluşum olarak göze çarpmaktadır. İşte bu yapıların ışığında, çalışmada sosyal damping, işyeri çalışma koşulları ve uluslararası ticaretten bahsederken çoğunlukla bu oluşumların bakışlarına ve onların düşüncelerine karşı olan görüşlere sık sık atıf yapılacaktır.

20. yüzyılın son çeyreğinde ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, Soğuk Savaş dönemindeki siyasi kutuplaşmaların çözülmesini hızlandırmış ve bu süreç devletleri, şirketleri ve bireyleri hızla etkisi altına alarak yeni bir dünya düzeninin kurulmasına yol açmıştır. Dünya 21. yüzyıla çok önemli¹ yapısal ve ekonomik bir dönüşüm süreci içinden geçerek girmiştir. Özellikle son yirmi yıllık dönemde gözlenen ve

¹ Yakın geçmişte merkez çokuluslu şirketlerince (ÇUŞ'lar) emek-yoğun üretim aşamaları üretlerin daha düşük, sosyal giderlerin daha az ve işçi haklarının kısıtlı olduğu az gelişmiş ülkelere kaydırılıyordu. Böylece firmanın üretimi uzak mesafelere taşıyıp sonra ticaret yoluyla bir başka yerde birleştiriliyor ve ihracata yöneltiliyordu. Halbuki, fordist üretim tarzının tıkanması sonucu geliştirilen mikro-elektronikteki gelişmeler, bu süreci sekteye uğratmıştır. Mikro-elektronikteki gelişmeler ve otomasyon teknolojisi üretim değerinde işgücü payını çok küçülttüğü için ucuz emeğe yönelmek, uzak mesafeye taşıma giderlerini karşılamaz olmuştur. Post-fordist olarak adlandırılan bu yeni üretim tarzı, malların üretim aşamalarının parçalanmasını değil, aksine birleşmesini getirdiği, sıfır stok-sıfır hata ve ürün geliştirmeye öncelik verme gibi yeni hedefler seçtiği için, AGÜ'ler merkez ÇUŞ'ların dolaysız imalat sanayi yatırımlarının cazibe merkezi olmaktan çıkmıştır. Nitekim, merkez ÇUŞ'larınca AGÜ'lere yapılan dolaysız yatırımlarda imalatın payı post-fordist üretim tarzının yerleşmesinden sonra azalmaya başlamıştır. Bu yatırımlar giderek merkezin içine kaydırılmıştır. Bu yeni oluşum, AGÜ'lerin emek-yoğun mallar ve üretim süreçleri yoluyla küreselleşmesine ciddi sınırlamalar getirmiştir. Bu yeni gelişmeler nedeniyle, artık AGÜ'lerin eski ihracata yönelik kalkınma politikalarını sürdürebilmeleri mümkün değildir. Bu durumda iki seçenek anlamlı gözükmektedir. Ya merkezdeki post-fordist üretim tarzının doğurduğu bloklardan birine üretim sürecinde post-fordist bir yapılanma oluşturarak katılma ya da blokların dışında kalarak farklı bir yapılanmaya gitme. İlk seçenek oldukça sancılı bir süreç, çünkü bu tür bir üretim tarzı, üretimde ve istihdamda esnekliği gerekli kıldığından, emekçilerin toplu sözleşme, sosyal yardım, ihtiyarlık sigortası ve kreş gibi henüz yeni kazanılmış haklarının tasfiyesini beraberinde getirecektir. Dolayısıyla, bu seçenek emekçilerin gösterecekleri muhtemel direnişler nedeniyle toplumsal açıdan yapılabilir gözükmemektedir.

günümüzde ekonomiler üzerindeki etkisini giderek artan oranda hissettiren bu sürecin odağında küreselleşme yer almaktadır. Özellikle son yirmi yılda giderek hızlanan teknolojik devrim, toplumların iletişim, öğrenme ve bilgiye ulaşma yollarını önemli boyutlarda değiştirmektedir. Dünya ekonomisinde yaşanan değişimin temel özelliği; bütün ülkelerin dünya pazarı ile bütünleşmesi, mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin tamamen serbestleşmesi yönündeki eğilimlerin hız kazanmasıdır. Günümüzde ekonomik gelişmenin kaynağı, fiziki sermayeden bilgiyi üretebilen ve işleyen işgücüne dönüşmüş; üretim sürecinde araştırma-geliştirme faaliyetleri verimliliğin temel belirleyicisi haline gelmiştir. Genellikle uluslararasılaşma ile karıştırılan küreselleşme akımı, aslında tamamen farklı bir kavramdır. Uluslararasılaşma; uluslararası ticaretin, ilişkilerin, anlaşmaların ve ittifakların artan önemini ifade eden bir kavramdır. Buna göre uluslararasılaşma; ülkeler arasındaki ikili ve çok taraflı ilişkileri kapsamakta ve ülkeler, odak noktası olmaya devam etmektedir. Küreselleşme ise, ulusal ekonomilerin ticaret ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi temelinde bir araya gelmesiyle oluşan bir ekonomik sistemi ifade etmektedir. Küreselleşme akımının bir sonucu olarak, karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı uluslararası ticaret, ülkeler yerine firmaların mutlak üstünlüklerine dayanan bölgelerarası ticaret halini almaktadır (Sinn, 2001: 3-7).

Günümüz dünyasında artan mal, hizmet ve sermaye akımları, uluslararası alanda bazı kuralların da konulmasına ve bunun için de bazı kuruluşların görevlendirilmesine yol açmıştır. Bunlar, DTÖ, ILO, IMF, Dünya Bankası vb. gibi kuruluşlardır. Geçmiş 60'lı yıllara dayanan Kuzey ve Güney ülkeleri arasında uluslararası ticarete eşitsizlik olduğu yönündeki görüş, az gelişmiş ülkelerin (AGÜ)² gelişmiş ülkelerden bazı öncelikler elde etmeleri ile

² 1980 yılından önce ithal-ikameci politikalar izleyen AGÜ'ler çoğunlukla 80 sonrası, ihracata yönelik sanayileşme stratejisini benimsemişlerdir. Bu durum, AGÜ'lerin dünya ticaretinde rekabet üstünlüğü olarak, genellikle ucuz emek gücünü ön plana çıkarmalarına neden olmuştur. Bilindiği üzere, bu ülkeler özne koşullara sahip ülkelerdir. Bu koşullar, ağır iç ve dış borç, işsizlik, altyapı yatırımlarının yetersizliği, düşük yurtiçi tasarruf düzeyi gibi konuları kapsamaktadır. Özellikle son yıllarda, gelişmiş ülkelerin ileri teknoloji avantajına karşı rekabet üstünlüğü sağlamaları açısından düşük çalışma standartları ön plana çıkmıştır. Düşük reel ücret, bu ülkelerin ihracat yapmalarına ve yüksek ihracat rakamları da sonuç olarak gözükmektedir. Sosyal damping uygulamaları ya da sosyal standartlar koymanın, bu ülkelerin yukarıda sıraladığımız özne koşulları göz önüne alınarak yapılmalıdır. Sosyal standartlar koyma konusunda AGÜ hükümetleri isteksiz davranırken; bu ülkelerin sendikaları üyelerinin yaşam standartları yükseleceği için bu gelişmelere sıcak bakmaktadırlar. Bu AGÜ'ler için bir çelişkidir ve uzun süre tartışılacağına benzemektedir. Diğer yandan gelişmiş ülkelerin sendika temsilcileri de bu standartları savunmakta ve AGÜ'lerden gelen ucuz ithalatın kendi ülkelerinde, işsizliği artıracığına ya da kendi hükümetlerinin de düşük standartları uygulayabilme (race to the bottom-aşağıya doğru yarış) ihtimaline karşı, dünya ölçeğinde sosyal standartların uygulanmasını savunmaktadırlar.

sonuçlanmıştır. Bunlardan en önemlisi, Birleşmiş Milletler çatısı altında UNCTAD'ın 1968 Yeni Delhi toplantısında kabul edilen Genel Preferanslar Sistemi'dir. Buna göre, AGÜ'lerin gelişmiş ülkelere ihraç edecekleri sanayi mallarına gümrük muafiyeti sağlanacaktı. Fakat 1970'lerin başında Bretton Woods sisteminin çökmesi, yaşanan petrol şokları ve gelişmiş ülkelerin Genel Preferanslar Sistemi'nden rahatsız olmaları sonucu Yeni Korumacılık akımı başlamış ve artık AGÜ'lerin teknik standartları sağlayarak gelişmiş ülkelere mal ihracatı neredeyse imkansız hale gelmiştir. 1980 yılından itibaren hakim olan neo-liberal politikalar, AGÜ'leri hem borç batağına sürüklemiş hem de finansal krizler ortaya çıkmaya başlamıştır. İşte bu noktada, gelişmiş ülkelerde bulunan sendika temsilcileri, büyük şirketler ve çeşitli çıkar grupları, yoğun uluslararası rekabetin³ "adil" olması gerektiğini öne sürerek son yıllarda AGÜ firmaları hakkında sosyal damping oluşturması açılmasını istemektedirler. Bunun içinde DTÖ gibi uluslararası kuruluşların etkin olmasını ve yaptırımında bulunmasını istemektedirler. Yetersiz çalışma koşulları sonucunda uluslararası ticarete haksız rekabet avantajı sağlanması, sosyal damping olarak tanımlanmaktadır. Ancak, bu olgunun damping olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Çalışmada, genellikle bu konu, AGÜ'lerin karşılaştığı sorunlar ve küreselleşme retoriği çerçevesinde ele alınacaktır. Bu çerçevede çalışma, 4 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, damping kavramı, tüm boyutları ile ele alındıktan sonra, ikinci bölümde, kavram olarak standart ve sosyal standartlar açıklanacaktır. Sosyal damping kavramı ve uluslararası çalışma koşulları üçüncü bölümde açıklanmaya çalışılmıştır. Uluslararası ticaretin genel görünümü ve dış ticaret kuramları dördüncü bölümde ele alınacaktır ve nihayet çalışma, sonuç bölümü ile bitmektedir.

2- Damping Kavramı

Uzun yıllar üzerinde bir uyuşma sağlanamayan damping terimi, farklı bir çok durumu tanımlayan bir sözcüktür. Bu terim genellikle, yığıntı, süprüntü, eski eşya ve malzeme yığıntısı, atmak, boşaltmak anlamına gelen "dump" kelimesinden türetilmiştir (Dirikkan, 1996: 3). 14.06.1989 tarih ve 3577 sayılı

³ Bir yandan sosyal standartlar koymak ve bir yandan da bu ülkelere düşük emek maliyetlerinden dolayı yatırım yapmak bir çelişkiyi gözler önüne sermektedir. Ancak UNCTAD'ın 2003 yatırım raporunda dünya genelinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı (DYSY)'nin toplamda azaldığını ve bu yatırımların artık ucuz işgücüne sahip olan AGÜ'lerden (Çin ve Hindistan istisna) ziyade çalışma standartları yüksek ülkelere (Belçika, Lüksemburg, Fransa, Almanya, İngiltere ve İrlanda gibi) doğru kaydığını göstermektedir. Artık firmalar, daha yüksek altyapı ve beşeri sermaye harcaması olan ülkelere yatırım yapma arzusunda dırlar. Bu durum imalat sanayindeki yatırımlar için geçerli iken hizmetler sektöründe hala AGÜ'lere yatırım devam etmektedir.

İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun ile (Resmi Gazete, 1989: 1-4), damping, Türk hukuku açısından kapsamlı bir şekilde düzenlemeye tabi tutulmuştur. Bu kanun'da damping; "bir ülkeden Türkiye'ye ihraç edilen bir malın aynı ya da benzer bir malın normal değerinin altında bir ihraç fiyatı ile Türkiye'ye sokulmasıdır" (m.2/a), şeklinde tanımlanmıştır.

Kanun'un ilke ve tanımı, sıkı bir biçimde GATT'ın VI. Maddesindeki ve Avrupa Birliği hukuku açısından 11.07.1988 tarih ve 2423/88 sayılı AB'ye üye olmayan ülkelerden yapılan dampingli ya da sübvansiyonlu ithalata karşı korunma hakkında tüzüğü'nün 2. maddesinin 2. fıkrasındaki damping tanımına uymaktadır. Ancak AB açısından önlem alınabilmesi için dampingli ürünün Birlik içinde serbest dolaşıma bırakılması da gerekir (Dirikkan, 1996: 4).

Damping; ihracat endüstrisindeki bir büyük firmanın malını dış piyasada iç piyasadaki daha düşük bir fiyattan satma uygulamasına denir. Damping deyimi, başlangıçta üreticilerin yurtiçinde satamadıkları malları, iç fiyatları kırmamak için dünya pazarlarına boşaltmaları anlamında kullanılmıştır. Ancak giderek değişik şekiller ve farklı amaçlar ortaya çıkmıştır. Örneğin malın dış piyasada iç piyasadaki daha yüksek bir fiyatla satılması da damping sayılmış, fakat buna "ters damping" denilmiştir. Damping, aslında bir uluslararası fiyat farklılaştırması uygulamasıdır. İhracat endüstrilerinde kurulu bulunan monopoller bazen iç ve dış piyasaları birbirinden ayırmakta ve dış piyasalarda daha düşük bir fiyat uygulamaktadır. Damping uygulaması biçimlerine göre, arada bir yapılan, yıkıcı ve sürekli damping şeklinde üçe ayrılır (Seyidoğlu, 1998: 171-174).

1927 yılında Cenevre'de toplanan Dünya Ekonomi Konferansında da damping kavramı konusunda tam bir uzlaşma sağlanamamıştır. Sadece dampingin, malı ithal eden ülkelerde ağır zararlara yol açabileceği belirlenmiştir ve anti-damping önlemlerin korumacı amaçlarla kötüye kullanılmasının engellenebilmesi için bu önlemlerden kaçınılması tavsiye edilmiştir. Damping, ekonomik-politik bir kavram olduğundan içeriğinin belirlenmesi konusundaki çabalar sonucunda ortaya çıkan tanımlar da değişik olmuştur (Dirikkan, 1996: 5-6).

Dampingin en önemli unsuru, iki farklı piyasanın olması ve bunların birbirinden tamamen ayrı olmasıdır. Ancak bu biçimde dampingli malların geriye dönmesi sonucu fiyatların dengelenmesi, başka bir deyişle, dampingin etkisiz kalması engellenmiş olur. Dampingin bu "bumerang" etkisinin ortadan kalkmasına, yüksek taşıma giderleri ve malın çabuk bozulabilir nitelikte olması

da neden olabilir. Diğer bir unsur ise, ithalatın ithalatçı ülkede anti-damping önlemleriyle karşılaşmamasıdır. Aksi takdirde dumping, etkisini kaybeder (Dirikkan, 1996: 11-13).

Hükümetler dumpinge karşı büyük bir duyarlılık göstermekte ve yüksek dumping vergileri ya da telafi edici vergilerle bu uygulamaları önlemeye çalışmaktadırlar. Anti-damping vergileri bugünkü DTÖ'nün öncüsü durumda olan GATT sözleşmesinde de ele alınmıştır. Sözleşmede, bir malın ithalatçı ülke piyasalarında "normal fiyatı"nın altında satılması dumping olarak tanımlanmıştır. Normal fiyat ise malın, ihracatçı firmanın kendi iç piyasasında satışa sunulduğu fiyattır. Bu şekilde, ülkeye dumpingli olarak giren, ihracatçı ülkede kurulu bir endüstriye maddi zarar tehdidi oluşturan ya da bir endüstrinin kurulmasını geciktiren mallara karşı ithalatçı ülkeler anti-damping vergisi uygulama hakkına sahiptir. Aynı maddede telafi edici vergilere de değiniliyor. Buna göre, ihracatçı ülkede üretim ya da ihracat aşamalarında dolaylı ya da doğrudan sağlanan sübvansiyonlarla, mallar ithalatçı ülke piyasalarına daha düşük fiyatlardan sürülebilir. Bu durumda, aynen dumpingde olduğu gibi ithalatçı ülkenin bir telafi edici vergi koyma hakkı doğar. Anti-damping tartışmaları ilk defa GATT'ın Kennedy Görüşmeleri sırasında 1964-1967 yılları arasında ele alınmış ve bir anti-Dumping Kodu hazırlanmıştır. Tokyo Görüşmeleri (1973-1979) sırasında ise bu kod, gözden geçirilerek yenilenmiştir. Bu düzenlemelere göre; anti-damping uygulamaları, GATT'ın ana sözleşmesinde belirtilen durumlarda ve ancak anlaşmada yöntemi gösterilen soruşturmalar sonucunda başlatılabilir. Son zamanlarda sanayileşmiş ülkelerde, özellikle AGÜ'lerin ihracatına karşı dumping iddialarında ve yapılan soruşturmalarda giderek büyük artışlar olmuştur. Bu soruşturmaların, objektif biçimde ve dumping ya da sübvansiyon oranlarıyla sınırlı tutulduğunu belirtmek de güçtür. Uruguay Görüşmeleri'nde konu tekrar ele alınmış, bu vergilerin amaç dışında kullanılmasını önlemek üzere yeni bazı tanımlamalar ve açıklamalar getirilmiştir. Son zamanlarda gelişmiş ülke firmalarının AGÜ ihracatçılarına yönelik bir diğer şikayeti, sosyal dumping konusudur ve bu konunun dünya gündemine getirilmesini ve DTÖ çatısı altında müeyyidesinin de olmasını talep etmektedirler (Jansen ve Keck, 2004: 10-18).

3- Kavram Olarak Standart ve Sosyal Standartlar

Dünya ölçeğinde standartlaşma eğilimleri hemen her alanda ortaya çıkmaktadır. Son yirmi yılda başta Avrupa Birliği olmak üzere dünyanın

genelinde sosyo-ekonomik yapının alt sistemlerini etkileyen bütün alanlarda sosyal standartların oluşması gerektiği konusunda genel bir eğilim ortaya çıkmıştır. Sosyal yaşamın her alanında yaygın olarak kullanılan standart sözcüğü, genel olarak çok farklı anlamlarda kullanılan ve niteliği aynı, belirli bir örneğe göre endekslenmiş anlamı içermektedir. Günümüzde gerek bireysel, gerekse toplumsal açıdan standart kavramı önemli hale gelmiştir.

Özellikle sosyal standartların oluşturulması konusunda son yıllarda uluslararası alanda önemli bir kamuoyu oluştuğunu söylemek mümkündür. Sosyal standartların oluşturulması konusundaki gerekçeler ekonomik olduğu kadar ahlaki ve hukuksal bir nitelik de taşır. Ülkede yaşayan bireylerin yaşam standardı ile ülkenin kalkınmışlık düzeyi arasında yakın bir ilişki vardır. Bir bakıma yaşam standardı ülkenin kalkınmışlık düzeyinin önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ücretlerin standartlaştırılması, çalışma şartlarının standartlaştırılması, eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik gibi hizmetlerin artırılması ve belirli bir standarda ulaşması konusunda devletin ve diğer sivil toplum örgütlerinin yükümlülüğü bu çerçevede çok önemlidir. Bu anlayış sosyal politika açısından önemlidir. Çünkü sosyal politika sosyal standartların yükseltilmesi amacına yönelik politikalarla ibarettir. Bu sağlandığı sürece sosyal politikanın amaçlarına hizmet edilmiş olur. Ayrıca sosyal standartlar sağlanması eşitlik ve sosyal adaletin sağlanması açısından önemlidir. Sosyal standartların düşük olduğu bir toplumda sosyal barış ve sosyal düzen her zaman tehdit altındadır.

Sosyal standartlar, toplumu meydana getiren bireylerin hayatın her alanında belirli bir standartta yaşamalarını hedefler. Ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarının yüksek olması sosyal politika açısından önemlidir. Devlet tarafından yürütülen sosyal politikaların temel hedefi de budur. Dünya çapında sosyal standart oluşturmaya yönelik faaliyetler özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra yoğunluk kazanmıştır. İnsan hakları anlamında uluslararası sözleşmeler, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) çalışma hayatına ilişkin faaliyetleri, Birleşmiş Milletler'in, Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO), diğer bölgesel entegrasyonların ve sivil toplum örgütlerinin sosyal standartları oluşturmaya yönelik faaliyetleri artmıştır.

Küreselleşme, başta az gelişmiş ülkeler olmak üzere dünyanın genelinde sosyal standartlarda ciddi bir aşınmayı beraberinde getirmiştir. Ekonomik alanda entegrasyon ve küreselleşme eğilimleri, birçok ülke için sosyal standartlar konusunda önemli bir başlangıç noktasını teşkil etmektedir. Bu

gelişmeler başta neo-liberal akımlar olmak üzere yeni sosyoekonomik düzeni önemli ölçüde zorlayacak gibi gözükmektedir. Çünkü küreselleşmenin şimdiye kadar ki en önemli belirtilerinden biri, sosyal standartların aşınmasında yaşanmıştır. Bu açıdan dünya ticaret sistemi sosyal alanda ortaya çıkardığı sorunlar nedeniyle eleştirilmektedir. Özellikle korunmaya muhtaç kişilerin sosyal güvenliği, yoksulluğun ve işsizliğin önlenmesi, kadınların ve çocukların ekonomik olarak sömürülmesinin önlenmesi en çok eleştirildiği konular arasındadır (Ramesh, 1997: 38).

Sosyal standartların düzenlenmesi, küresel piyasaların gelişmesi ve daha yüksek bir yaşam açısından homojen bir işlem olarak görülmektedir. Küreselleşme ile ilgili bir kısım yazarlar, son durumun kaçınılmaz şekilde kader olduğu konusunda ısrar etmelerine rağmen, küresel piyasa oluşturma işlemlerinin ekonomik sistemin mantığı tarafından öngörülen politik bir görev olduğu konusu üzerinde durmuşlardır. Bazıları bu standartları, iktidar değişiklikleri ile doğru orantılı olarak her an değişebileceğini bu yüzden hukuksal normlarla desteklenmesi ve bir devlet politikası haline getirilmesi gerektiğini belirtmektedirler. “Yeni kurumsalcılık”tan esinlenen diğerleri, uluslararası standartların oluşturulmasının bu ülkelerin kazançlarını yeniden şekillendirdiği ve standartların muhafaza edilmesi konusunda teşvik edici olduğu konusunda ısrar etmektedirler (Room, 2000: 103).

Birçok ülke sosyal standartların oluşturulmasına yönelik maliyetleri karşılayacak ekonomik güce sahip değildir. Bu bağlamda, ülkelerin diğer ülkelerdeki gelişmelerden soyutlanmış olarak etkin ve sağlıklı politikalar oluşturmaları mümkün değildir. Özellikle ülkeler arasındaki farklılıkların ve sosyal refahın II. Dünya Savaşı sonrasındaki sosyal politika gerçekleriyle çatışması önemli bir sorundur. Bu çatışma uluslararası çalışma standartlarının aşınması, reel ücretlerdeki gerilemeler, çocuk istihdamının artması, işten çıkarmaların yoğunlaşması, işsizlik sorununun yapılaşması, sosyal huzursuzluklar ve şiddetin artması şeklinde olmaktadır (Selamoğlu, 2000: 40). Buna karşılık uluslararası rekabetin artması önemli bir paradoks olarak gözükmektedir. Ancak bütün bu gelişmelere karşın uluslararası alanda bütün ülkeleri kapsayacak sosyal standartların oluşturulması kaçınılmaz gibi gözükmektedir. Çünkü küreselleşme olgusu, sosyal politika açısından olumsuz bir gelişme yaratmıştır ve sosyal barışı tehdit ettiği gibi sosyal refahı da azaltmıştır. Özellikle birçok gelişmekte olan ülkenin konu olduğu 1980’lerde başlayan yapısal düzenleme programları bu etkiye verilebilecek önemli bir örnektir.

IMF ve OECD gibi küresel kuruluşların sosyal politika alanındaki etkileri büyüktür. Hükümetlerden ulusal borçlarını ve açıklarını azaltmalarını isteyen, yoğun bir sosyal genişlemeyi ön gören ve sosyal refahı özelleştiren politikaların benimsettirilmeye çalışılması, sosyal politikaların neo-liberalleşmesini sağlamıştır. Dolayısıyla, küresel ticaret sisteminin tek yönlü değil çok yönlü bir “adil sistem” kavramına dayanması gerekmektedir.

Bütün ülkelerin aynı emek fiyatlarına sahip olmaları gerektiği fikri tartışmalara neden olmaktadır. Bu, gelişmiş ülke piyasalarını az gelişmiş ülkelerden gelen ve ucuz olarak adlandırılan mallara kapatmak için başvuru olan bir yöntem iken az gelişmiş ülke işçilerinin hakları için bir mücadele olarak gösterilmektedir. Doğal olarak bu çıkarım, her işçi daha yüksek ücret ve daha iyi çalışma şartları istediğinden, hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerdeki sendikalara çekici gelmektedir. ABD başta olmak üzere, Batı ülkelerindeki sendikalar, gelişmekte olan ülkelerle yapılan ticaret antlaşmalarını da içeren ve minimum işçi ve insan haklarıyla ilgili olan sosyal maddeler arayışı içerisinde olmuşlardır. Sendikaların, minimum işçi hakları, haksız rekabet kısıtlama çabası ve sosyal damping ile sanayileri, meslekleri ve standartları korumaları esas hedefleriydi. Aşlında ILO ve OECD'nin yaptıkları araştırmalarda, düşük çalışma standartlarına sahip ülkelerin yüksek standartlara sahip ülkelerden daha iyi bir ihracat performansına sahip olmadıklarını göstermektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, işçilerin ve sosyal hakların genişletilmesi bir politika haline gelmektedir (Şenkal, 2003: 10).

4- Sosyal Damping ve Çalışma Koşulları

Bazı malların üretiminde, özellikle tarıma dayalı besin sanayi, taşımacılık, inşaat ve bayındırlık işlerinde, maliyeti hammaddeden çok işgücü etkiler ve fiyat buna göre belirlenir. Bu tür ürünlerde örneğin ihracatçı ülkede emeğe ödenen ücretin çok düşük tutulması ve buna bağlı olarak fiyatın önemli ölçüde düşmesi durumunda sosyal dampingden söz edilir. Başka bir deyişle, sosyal damping, ihracatçı ülkedeki üreticiler lehine elverişli sosyal koşullardan, özellikle çocuk ve kadın işçi çalıştırma ve düşük ücretlerden kaynaklanan düşük fiyatlı ithalatın bir alt türüdür. Sosyal damping, önceleri “iş dampingi” olarak adlandırılmaktaydı. Daha sonraları ise sosyal dampingin, iş dampingine göre daha geniş olduğu belirtilmiştir. Çünkü, üreticiler, çevre koşullarını dikkate almadan üretim yapmakta ve bu da yukarıda sözü edilen kapsam içinde değerlendirilmektedir. Bu kavram, yazında “Eko-Damping” olarak geçmektedir. Kavramın içeriği konusunda uzun bir süre bir uyuşma sağlanamadığından, düşük fiyat düzeyi bulunan ülkelere ithalat genellikle sosyal damping olarak nitelenmiştir (Dirikkan, 1996: 31).

Bazı sektörlerde sosyal dampinge yönelme ülkeler arasında değişen ücret maliyetlerinin; üretim düzeyi, güvenilirlik, coğrafi konum gibi karşılaştırılabilir üstünlüklerle dengelenmemiş olmasına bağlıdır. Burada ithal edilen mal, ithalatçı ülkedeki üreticilerin olağan satış fiyatının altında ihraç edilmekte ya da satılmaktadır. Ancak bu, malın ihracatçı ülkedeki fiyatının altında ihraç edildiği anlamına gelmez (Leahy ve Montagna, 2000: 257-258).

Sosyal damping, malı ithal eden ülkeye zarar verebilir. Sosyal dampingde, işgücü maliyetinin diğer ülkelerle karşılaştırılması sonucu ortalamadan daha az sendikalaşmayı ve koruyucu iş mevzuatının daha geri olmasını avantaj olarak kullanmak suretiyle piyasa payı ve yatırımları arttırarak yarar sağlanmaktadır. Bunun sonucunda, sosyal dampingin egemen olduğu rekabet sayesinde en ileri sosyal koşullara sahip ülkelerde ulusal sosyal gelişme durabilir; hatta ücret, sosyal yardımlar, sosyal korunma düzenlemeleri gibi mevcut koşullarda bir gerileme ortaya çıkabilir (Erdut, 1992: 65).

Birçok gelişmiş ülkede; AGÜ'lerdeki düşük ücret ve yetersiz çalışma koşulları nedeniyle oluşan rekabet, endişe uyandırmaktadır. Bu nedenle sosyal damping terimi günden güne daha popüler hale gelmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki sanayi temsilcileri ve sendika liderleri bu haksız rekabet (unfair competition)'ten rahatsızlık duymaktadırlar. Bu durumdan kaçınmak için çoğu ülke, belli çalışma şartlarını sağlamayan ülkelerde üretilen mallardan, yurtiçi piyasalarını korumak için sosyal şartlar öne sürmekte⁴ ve karşı ülkelerin bu şartları sağlamalarını istemektedirler (Dearden ve Stephen, 1995: 5-7).

⁴ Son yirmi yılda sosyal politika açısından ortaya çıkan en önemli gelişme, ülkeler arasında ekonomik ve sosyal farklılıkların gün geçtikçe artmasıdır. Özellikle 1980'lerden sonra ortaya çıkan liberalleşme eğilimleri birçok ülkede sosyal politikaların ve sosyal standartların ihmal edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu süreçte ekonomik gelişme hedeflenirken, sosyal gelişme ve adaletin ihmal edilmesi eşitsizlik, gelir dağılımı ve yoksulluk gibi sorunlara uluslararası bir boyut kazandırmış ve uluslararası alanda geçerli olacak sosyal standartların oluşması gerektiği konusunda genel bir konsensüs oluşmuştur. Bu açıdan özellikle 1980'lerden sonra ülkeler arasında ortaya çıkan sosyoekonomik farklılıkları azaltmak amacıyla yeni arayışlar gündeme gelmiştir. Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan liberalleşme eğilimleri hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yaşam standartlarının düşmesine yol açmıştır. Günümüzde dünyanın her tarafında sosyal eşitsizliklerde ciddi artışlar görülmektedir. Her ne kadar sosyal alanda eşitsizliklerin giderileceğine ve sosyal standartların sağlanacağına yönelik söylemler artsa da bu konuda somut bir gelişme sağlanamamaktadır. Özellikle sosyal açıdan dışlananlar ve yoksulluğa terk edilmiş olanlar açısından durum daha vahimdir. Günümüzde sosyal eşitsizlikler sayısız göstergıyla ortaya konulmaktadır. Sosyal standartlarla ilgili faaliyetler ekonomik kaynaklı olmanın ötesinde, siyasal, kültürel, hukuksal ve bunların birbirleriyle ilişkilerini de içine alan çok karmaşık bir konudur.

Sosyal damping kavramı, özellikle herhangi bir ekonomik entegrasyona gitmiş ülkeler arasında tartışılmakta ve entegrasyon içinde sosyal politikaların uyumlu hale getirilmesi zorunluluk haline gelmektedir. Peki birlik dışından yapılan ithalat için ne tür bir sosyal düzenleme gerekir? sorusu, sosyal damping uygulamasına gidilmesi ve müeyyidesinin de DTÖ tarafından yapılmasını gerekli kılmış ya da bu tartışmanın zeminini derinleştirmiştir. Bu konu AB ülkelerinin özellikle üzerinde durduğu bir konudur ve AB'nin tarihi kadar eskidir. Eğer birlik ülkeleri arasında sosyal politikalar uyumlaştırılmaz ise, Birlik ülkeleri arasında rekabetin adil (fair) olmaktan çıkacağından korkulmaktadır. Bununla beraber, 1960 ve 1970'lerde sosyal politikaların uyumlaştırılması, Birlik içinde ticaretin liberal hale getirilmesi için bir ön koşul olarak kabul edilmemektedir. Fakat tek pazarın sağlanmasından sonra, sosyal damping kavramı momentum kazanmış ve tartışmanın göbeğine oturmuştur. Zaten Birlik ülkeleri, sosyal politikaların uyumlaştırılması için çaba harcamaktadırlar. Bunun yanında tabii ki, Birlik dışı ülkelere de bu olguyu empoze etmeye çalışmaktadırlar. Kısaca, sosyal damping, ekonomik rekabet gücü ile ilintilidir (Guillen ve Alvarez, 2000: 3-5).

Zaten AB gibi ekonomik entegrasyon biçimlerinde, Birliğe dahil olan ülkelerin ücret düzeylerinin uyumlaştırılmasının önemi büyüktür. Çünkü, farklı gelişme ve ücret düzeylerinde ekonomik entegrasyona gidildiğinde, sermaye işgücünün ucuz olduğu, sosyal haklarının ve özellikle çalışma koşullarının kötü olduğu üye ülkelere doğru akması mümkündür. Bu durumda, sosyal standartları ve ücret düzeyleri yüksek olan ülkelerin zarar görmeleri rekabet edebilmek için üretim maliyetlerini ve sosyal standartlarını düşürmek zorunda kalmaları kaçınılmaz olacaktır (Jansen, 2000: 2-9).

D. Ricardo 19. yy'de Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı'nı geliştirdiğinden beri, iktisatçılar ülkeler arasındaki farklılıkların ticaret kazançlarına yol açtığını tartışmaktadırlar. Bununla beraber, son zamanlarda, düşük çalışma ve çevre standartlarına ya da gevşek rekabet politikalarına sahip ülkelerin haksız avantajlar sağladığına dair sesler yükselmekte ve bunların adil ticaret ve rekabet ortamının sağlanması adına elimine edilmesi gerektiği fikri gelişmiş ülke temsilcileri tarafından sıklıkla gündeme getirilmektedir. Aynı grup, bu amaç doğrultusunda DTÖ'nün, ticaret politikalarını; emek, çevre ve rekabet politikalarına ilişkilendirmek zorunda olduğu konusunda ısrar etmektedirler. Ancak, bu görüşe karşı olanlar, sosyal standartların uluslararası ticaret alanına girmesinin bazı suiistimallere yol açacağı konusunda endişe etmektedirler. Bunun yanı sıra, sosyal standartlar sorunu, daha çok gelişmiş

ülkelerde faaliyette bulunan sendikaların problemidir ve kendi üyelerinin hakkını savunmak için bu şartları ön plana atarlar. Ancak sosyal standartların AGÜ'lere dayatılması, sorunu çözmekten ziyade daha da ağırlaştırabilir. Çünkü top yekün, kalkınma ve fakirlik problemi ile boğuşan bu ülkelerde bazı standartların getirilmesi, kayıt dışı faaliyetlerin artmasına yol açabilir ve beklenenin aksine işçiler açısından sosyal standartlar daha da düşebilir. Bir diğer sonuç ise daha az işçi istihdam etmektir ki, bu da mevcut işsizlik sorununu daha da ağırlaştırabilir (Westermann, 2000: 1-10).

Ülkeler arasında sosyal standartlarda uyum talepleri, daha çok 1980'lerin ortasından itibaren dillendirilmeye başlanmıştır. Bu üç temel faktörden kaynaklanmıştır; işgücü standartları ve maliyetlerindeki önemli farklılıkların artması, yüksek işsizlik ve reel ücretlerdeki durgunluk ve ülkeler arasında artan rekabet. 1990'ların ortalarında ülkeler arasında işgücü standartlarındaki farklılıklar, önemli hale gelmeye başlamıştır. Diğer yandan çevre standartlarının da ülkeler arasında belli bir uyum çerçevesinde uluslararası alanda tartışılması gerektiği fikri de 90'ların ortasından itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Bazı iktisatçılar; ekonomik faaliyetlerin küreselleşmesinin rekabet politikalarının uluslararasılaşması ile paralel gitmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bu görüşe göre, iki konu ön plana çıkmaktadır. İlki, ulusal yasalardaki farklılıklar, gereksiz uyum işlem maliyetleri yaratır. İkincisi, uluslararası bir sözleşmenin yokluğu, aşağıya doğru bir yarış (race to the bottom) ve gevşek ulusal rekabet politikaları üretebilir (Busse, 2003: 1-8). Ancak bu tartışmalar yapılırken, AGÜ'lerin ulaşılmış olduğu gelişmişlik seviyesi ve neyi ne kadar yapabilecekleri konusu gözden geçirilmeli ve bu taleplerin yeni bir korumacılık ya da "yeni merkantilist" bir akım mı olduğu yoksa uluslararası alanda "adil" ticaret yapılmasının bir ön koşulu mu olduğu konusu çok taraflı görüşmelerde ele alınmalıdır.

Bir diğer konu yukarıda da sözünü ettiğimiz "eko-damping" konusudur ki, bu konu, çalışma standartları gibi ele alınan ve tartışılan bir konudur. Bu açıdan aşağıya ya da düşük standartlara yönelik bir yarış (race to the bottom) başlar ise çevrenin korunması ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması zor gözükmektedir. Bu konuda henüz DTÖ'nün bir tavsiye kararı ve yaptırım gücü yoktur. Çevreye duyarlı üretim tartışmaları eskiye dayanmakla beraber, bu konunun uluslararası ticaret ve DTÖ kapsamında ele alınmadığı, ama böyle taleplerin yine gelişmiş ülke temsilcilerinden geldiği de yadsınamaz bir gerçektir. Bu çerçevede, tabii ki dünya enerji kullanımı açısından ve üretim sonucunda çevreye verilen zararlar açısından baktığımız da konunun bir ulusal

bir de uluslararası boyutunun olduğunu görürüz. Bu konu 1992 Rio Konferansında tüm boyutları ile ele alınmış ve global anlamda çevreye zararlı üretimin kontrol altına alınması gerektiği tartışılmıştır. Tabii ki küreselleşme ve artan rekabet, firmaları maliyet avantajı sağlamaya yönelik arayışlara itmekte ve bu da sürdürülebilir büyüme önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Yine de toplam dünya üretimi ve enerji kullanımına baktığımızda, gelişmiş ülkelerin bu konuda daha fazla çevreye zarar verdiğini kolaylıkla görebiliriz (Bhagwati ve Scrinivasan, 1996: 1-15).

Sosyal ve Eko Damping, konusunda son zamanlarda uluslararası alanda hassasiyetin geliştiğini gözlemlemek mümkündür. Örneğin, FIFA, çocuk işgücü istihdam edilerek üretilen futbol toplarını almayacağını ilan etmiştir. Bu durum her ne kadar gelişmiş ülkelerin AGÜ'lerdeki⁵ işgücü standartlarına ilgi duyduklarını gösterse de; AGÜ'ler bu durumu kılık değiştirmiş "yeni korumacılık" olarak adlandırmaktadırlar. GATT görüşmelerinde yıllarca sessiz çoğunluğu oynayan AGÜ'ler artık, yeni bir gündemle yani sosyal damping ile yüz yüze gelmişlerdir. Son zamanlarda Batı Avrupa'daki yüksek işsizlik oranları ve artan rekabet, bu konuyu daha açık olarak gündeme getirmiştir (Busse, 2003: 3-8).

Sosyal damping konusunda iki konu çok önemlidir; birincisi, ekonomik bakış ki bu, gelişmiş ülkelerdeki işçilerin yaşam standartlarının AGÜ'lerdeki düşük yaşam ve çalışma şartları tarafından tehdit edildiği fikrine dayanır. İkincisi etik bakış açısidir ki, bu, AGÜ'lerdeki işçilerin sahip olduğu düşük yaşam ve çalışma standartlarının insan haklarına aykırı olduğu fikrine dayanır. Genel olarak uygulamada, ekonomik ve etik bakış açısını birbirinden ayırt

⁵ Gelişmiş ülkelerdeki yapılanmanın benzeri uygulamalarını AGÜ'lere taşıma çabalarının temel yanılgısı, bu ülkelerdeki işgücü piyasalarının "parçalı" yapısını görmezlikten gelmeleridir. Bu durumda, uluslararası sosyal standartlar oluşturulurken AGÜ'lerin kendine özgü yüksek iç, dış borç, yapısal sorunlar ve informel sektörlerin ağırlığının yüksek olması gibi konular enine boyuna tartışılmalıdır. Toplam istihdamın en büyük kısmını oluşturan tarım sektörü ile kentsel alanlarda özel ve kamu kesiminde görece böyle işletmelerde çalışanların oluşturduğu "formel" sektör ve bunların arasında kalan "informel" sektör işgücü piyasalarının üç ana parçasını oluşturmaktadır. Bu üç kesim arasındaki verimlilik ve dolayısıyla kazanç farklılıkları çok ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Bu parçalı yapının bütünleşmesi, emek fazlasının tarım dışı sektörlerde emilmesi ve kayıt dışı çalışma biçimlerinin giderek azalması, ücretli kesimin payının yükselmesi, çalışanların sosyal güvenlik kapsamına alınması, yüksek düzeyde sendikalaşma, iş güvenliği ve işsizlik sigortası gibi uygulamaların yasal güvenceler altında yaygınlaşması ile mümkündür. Tüm bu sayılanlar ise, sanayileşme ve demokratikleşme süreciyle yakından ilgili gelişmelerdir.

etmek kolay gözükmemektedir. Çalışma ve yaşam standartlarının her ülkede iyiye doğru gitmesi özlenen bir gelişme olmasına rağmen, acaba tek rekabet gücü ucuz işgücü olan ülkeler makro anlamda ekonomileri çok büyük zarar görecekse ne yapmalıdır? Sorusu uzun süre tartışılacak bir konudur (Bhagwati ve Scrinivasan, 1996: 5-15).

Daha önce de bahsettiğimiz gibi zarar, dumpingin varlık koşulu değildir. Dumpingin varlığından söz edebilmek için mutlaka normal değer in altında bir fiyatla ihraç gereklidir. Sosyal dumpingde böyle bir fiyat farklılığı bulunmadığı için gerçek anlamda dumping olduğu söylenemez. İhracatçı ülkenin, ithalatçı ülkeden farklı sosyal düzeyde bulunmaktan yararlanarak, özellikle emeğe düşük ücret ödeyerek kazandığı maliyet avantajı, ülke iç piyasasında satılan mallar için de geçerli olup, uluslararası iş bölümü ve uzmanlaşmanın bir örneğini oluşturmaktadır. İşçilerin düşük ücret almaları, mobilitelerinin yüksek olup olmaması, devlet müdahaleleri, firmaların piyasadaki monopol güçleri vb. gibi faktörlerden kaynaklanabilir. Ayrıca, her ne kadar ilk bakışta yüksek ücret, yüksek fiyatı gerektirir gibi görünüyorsa da; bu her zaman böyle değildir. Yüksek verimlilik, yüksek ücret de düşük fiyata neden olabilir. Sadece düşük ücret, düşük fiyata neden olsaydı; işçiye düşük ücret ödeyen ülkeler, en çok ihracat yapan ülkeler arasında yer alırdı. Ama gerçek öyle değildir. Sosyal dumping, sadece ücretlerin düşük olmasından kaynaklanmaz. Burada sosyal dumpingin geniş ve dar anlamda iki tür tanımı yapılabilir. Buna göre, üretim faktörleri fiyatlarının yapay olarak düşük tutulması ya da düşürülmesi, geniş anlamda sosyal dumpingdir. Dar anlamda sosyal dumping ise düşük ücretler, uzun çalışma süresi, sosyo-politik ilişkilerin daha kötü olması, sosyal güvenliğin bulunmaması ve çocuk işçilerin kullanımı gibi nedenlerle ihracatçı ülkede ithal ülkesine oranla daha ucuza üretilen bir malın ihracatıdır (Dirikkan, 1996: 31-33).

Sosyal dumping kavramı, düşük ücret, çevre konusuna verilen önem ve vergiler gibi konuların yanı sıra sosyal politikaya dayalı ve birbirine yakın olmayan hükümleri de kapsar. Örneğin; işçi çıkarma yasağı, gece çalışma yasağı gibi iş maliyeti ve iş verimliliğindeki farklılıklar da bu kavram içinde gösterilebilir. Sosyal dumping, kur farkı ile yakından ilintilidir. Paranın dış değerinin düşürülmesi, ücret düzeyinin yabancı ülkeye oranla daha düşük olmasına ve firmaların maliyet avantajı kazanmasına neden olur. Sosyal dumping, gerçek anlamda dumping olmadığından, GATT'ın 6. maddesi, sosyal dumpingi kapsamamaktadır. Dolayısıyla bu tür uygulamalara karşı anti-

damping önlemleri alınamaz; ancak dış ticaret politikasına dayalı diğer araçlar kullanılabilir (Dirikkan, 1996: 33-34).

Sosyal dumping konusunun tartışılması için uluslararası çalışma standartlarının ne olması gerektiği de ortaya konmalıdır. Bu konuda AB ve ILO öncü konumdadırlar. AB, sosyal güvenlik sistemleri açısından oldukça gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır. Bununla beraber, üye ülkeler arasında da oldukça farklılıklar vardır. Birliğin sosyal politikası, istihdam, işçi sağlığı, işçi güvenliği, sanayide sosyal maliyetler, işgücü mobilitesi ve sosyal harcamalarla ilgilidir (Karluk, 1996: 331). AB'nin devletler üstü niteliği, çalışma ilişkilerinde "Avrupa Modeli"nin geliştirilmesi, ekonomik ve sosyal politikaların AB'yi iç sınırları olmayan bir Avrupa'yı gerçekleştirmeye yönelik olmaları gereği, eşit rekabet politikalarının sağlanılarak sosyal dumpingin önlenmesi, AB'nin çalışma standartlarını belirleme çabalarına egemen olan hususlardır. AB'nin çalışma hayatına ilişkin düzenlemeleri, ILO'nun sözleşmelerinden ve tavsiye kararlarından ayrı ve bağımsız olsa da ILO'nun zengin birikiminden ve uzmanlığından yararlanılmaktadır (Süral, 1991: 5).

Roma Antlaşması'nın 117. Maddesi, üye devletleri, işçilerin yaşama ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve eşitlenmesiyle yükümlü kılmıştır. Böyle bir gelişmenin, üye ülkelerin sosyal sistemlerinin uyumlu kılınmasını kolaylaştıracak olan Ortak Pazarın işleyişiyle sağlanacağı belirtilmiştir. Roma Antlaşması'nda diğer yandan (Archer ve Butler, 1996: 99-100); işçilerin serbest dolaşımının sağlanması, genç işçilerin değişiminin teşvik edilmesi, kadın ve erkek arasında eşit işe eşit ücret ilkesinin uygulanması, ücretli izin hakkının düzenlenmesi, işçilerin istihdamını ve hareketliliğini sağlamak üzere Avrupa Sosyal Fonu'nun kurulması ve mesleki eğitimde ortak bir politika oluşturulması için genel ilkeler belirlenmesi gibi maddelere yer verilmiştir.

AB, sosyal alanda, üye devletlere belirli bir modeli uygulama zorunluluğu getirmemektedir. Her üye devlet kendi sosyo-ekonomik yapısına uygun sistemi uygulamakta serbesttir. Fakat mali sistemler içinde yer alması gereken bazı sosyal standartlar vardır. Bu çerçevede "Avrupa Sosyal Şartı", üye ülkeler tarafından 1989 yılında kabul edilmiştir. Avrupa Sosyal Şartı, AB vatandaşları için şu hakları kapsamaktadır; serbest dolaşım hakkı, çalışma ve eşit ücret hakkı, örgütlenme ve toplu sözleşme hakkı, mesleki eğitim hakkı, daha iyi yaşama ve çalışma standartlarına sahip olma hakkı, kadın ve erkek arasında eşit muamele görme hakkı, işte korunma ve güvenlik hakkı. Sosyal Şart'ın yasal açıdan bağlayıcılığı yoktur (Karluk, 1996: 331-332).

Sosyal damping açısından önemli olan bir husus, çocuk işgücü çalıştırılmasıdır. Avrupa Sosyal Şartı, “çocukların ve gençlerin korunması hakkı” başlığını taşıyan 7. Maddesinde sadece asgari çalışma yaşına ilişkin düzenlemeler değil bunun yanında çocukların ve genç işçilerin sağlık ve güvenliğine ilişkin diğer konulara da yer vermiştir. Gerek çocuk işgücü gerekse çalışma standartlarına ilişkin uluslararası düzenlemeler yukarıda açıkladığımız kapsam dahilinde tartışılmaktadır. Özellikle bu konuda ILO, gerekli çalışmalarını gereğince yapmaktadır (Çolak, 1998: 51-52).

Türkiye açısından durum ise, 1987 yılında yapılan tam üyelik başvurusun red edilmesinin gerekçelerinde saklıdır. En temel olarak, Türkiye'nin düşük çalışma ve yaşam standartlarına sahip olması ve sendikalaşmada yaşanan temel sıkıntılar Birliğe üye olmada engel olarak gözükmektedir. AB'nin yapmış olduğu bu eleştiriler karşısında, Türkiye, çalışma yaşamında da Batı standartlarına ulaşılmasını bir hedef olarak benimsemiştir. Anayasa ve yasalarda temel değişikliklerin “yeni arayışların” söz konusu olduğu günümüzde, Türkiye'nin AB üyesi olma arzusu da dikkate alındığında ILO, AB ve Avrupa Konseyi standartları, temel sosyal politika belgeleri olarak çok daha büyük bir önem kazanmışlardır.

Amsterdam Antlaşması gereğince, AB üye devletleri AB düzeyinde kabul edilen ortak çevre standartlarından daha geniş kapsamlı, daha yüksek çevre standartları benimseyip uygulayabileceklerdir. Örneğin ürünü AB'nin çevre standartlarına uygun olan bir Türk ihracatçı, daha yüksek, daha geniş kapsamlı standartlar uygulayan herhangi bir AB üye devletine malını satamama durumu ile karşılaşabilecektir. The Economist dergisinin AB'deki ekonomik gelişmelerle ilgili “Business Europe” adlı yayınının 2 Temmuz 1997 tarihli sayısında bu gelişme “*çevre koruma standardı kisvesi altında yeni bir ticaret engelinin ortaya çıkması*” şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca eskiden bir AB üye devleti çevre korunması alanında bir standart koyarken muhakkak AB komisyonu'nun onayını beklemesi gerekirken, Amsterdam Antlaşması yürürlüğe girdikten sonra AB Komisyonu kendisine bildirilen standart konusunda 6 ay bir tepki vermez ise bu bildiri yapan üye devlet ilgili standardı otomatikman uygulamaya sokabilecektir (www.kobinet.org.tr).

5- Uluslararası Ticaretin Genel Görünümü, Küreselleşme ve Adil Ticaret

Çalışmada şimdiye kadar dumping kavramı ve ögeleri, sosyal dumping kavramı ve bu kavram içinde çalışma şartları ile çevre standartlarının önemi açıklanmaya çalışılmıştır. Bu açıklamalar yapılırken temel soruyu ortaya koymadık. Acaba ülkeler bu önlemleri niçin uluslararası gündeme taşıma isteği duymuşlardır? Bu soruya verilecek en basit cevap uluslararası ticaretten aldıkları payı artırmak ve yurtdışı piyasalarını korumaktır. Bu aşamada ikinci bir soru aklımıza gelmektedir. Ülkeler niçin uluslararası ticaret yaparlar? İşte bu soru ışığında dış ticaret teorilerini geçmişten günümüze kısaca açıklamak, konunun anlaşılması için yararlı olacaktır.

Dış ticaretin tartışma gündemine gelmesi Avrupa'da ticaret burjuvazisinin siyasal erke katılımı ile başlar. Dış ticaret ile ilgili ilk görüşler, 16. ve 17. yy'da Merkantilist düşünceye dayanıyordu. Merkantilist dönemde zenginleşmenin yolu ticaretten geçmektedir. O nedenle tartışılan dış ticaretin yararları değil, dış ticaret yoluyla nasıl daha çok zenginleşilebileceğidir. O dönemde tartışılan konu, dış ticaretin kendisi değil, dış ticaret bakiyesi olmuştur. Sanayi devriminden sonra, gündeme gelen sorun sanayi ürünlerinin pazarlanması ve sanayileşme sürecinin sürdürülmesi olunca, dış ticaretin kendisi tartışmanın odağı haline gelmiştir. Merkantilistlerin tek gayesi, dış ticaret fazlası vermektir. Bunu yaparken, ihracat desteklenirken, ithalat engellenmeye çalışılıyordu. Merkantilist düşünce, korumacı politikalar önermektedir. Daha sonra ortaya çıkan fizyokrasi, daha çok dış ticarete arada sırada yapılan bir faaliyet olarak bakmakta idi ve onlar için liberal ekonomik politikalar daha önemliydi. Kısacası, fizyokratlarda, iç ticaret dış ticaretten daha önemliydi (Yılmaz, 1992: 2-15).

Uluslararası ticaret konuları, genelde üç konu üzerine odaklanır. İlki, en az iki ülke arasındaki ticaret akımlarının açıklanması üzerinedir. İkinci konu, uluslararası ticaret sonrası bir ekonominin kazanç ve kayıpları ve son olarak üçüncü konu ise, dış ticaret politikalarının bir ekonomi üzerindeki etkileridir. 19'uncu yüzyılda Smith ve Ricardo tarafından tanımlanan uluslararası iktisadi düzen; ulusal emek, sermaye ve büyük kısmı yine ulusal olan doğal kaynaklarla üretilen ürünlerin, milletlerarası pazarlarda satılmasına dayanmakta idi. Smith'in Mutlak Üstünlükler ve Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi, iki ülke iki mal olan bir dünya düzeni içerisinde farklı sektörler arası ticaretin nedenini, maliyet avantajına, maliyet avantajını ücret farklılığına ve

ücret farklılığını ise, verimliliğe bağlamaktaydı. Daha sonra gelen iktisatçılar, emek-değer kavramının yerine Fırsat maliyeti (G. Haberler) kavramını koyarak dış ticaret teorilerinin analiz araçlarını arttırmışlardır. Heckscher – Ohlin, dış ticarete ülkelerin hangi malda uzmanlaşacağı konusunda açıklama yaparken; bir ülkenin hangi üretim faktörüne bol olarak sahip ise onu gerektiren malı üretip satarak, dış ticaretten kazanç sağlayabileceğini ispatlamaya çalışmıştır. Bazı mallar, sermaye, bazı mallar ise emek-yoğun üretim tekniği gerektirir. İşte bu aşamada, bir ülke hangi üretim faktörüne bol olarak sahip ise, o üretim faktörünü daha ucuz üretim sürecine sokacağı için, uluslararası ticarete rekabet üstünlüğü elde edecektir (Yılmaz, 1992: 117-127).

Yukarıda açıkladığımız dış ticaret teorilerinin yanında 20. yy'un ortalarında geliştirilen bazı dış ticaret teorilerini kısaca açıklayacak olursak; **Nitelikli işgücü hipotezi (Keesing ve Kenen)**, Sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticareti açıklamaya çalışır ve nitelikli emeğe sahip ülkeler bu malları gerektiren ürünler üretir satarlar ve niteliksiz emeğe sahip ülkeler ise bunu gerektiren ürünleri satarlar görüşünü savunmaktadır. **Ölçek ekonomileri hipotezi'**ne göre geniş yurtiçi piyasaya sahip ülkeler artan verim koşullarına bağlı malları ihraç ederler. Yurtiçi piyasası dar olan ülkeler ise bu mallarda uzmanlaşamazlar. **Teknoloji açığı hipotezi (Posner)**'ne göre ise bir malı ilk icat eden ülke – genellikle gelişmiş ülke- o malı üretir ve ihraç eder , daha sonra üretim teknikleri yayıldıkça o malın ihracatını karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ülke yapar. **Ürün dönemleri hipotezi (R. Vernon)**, teknoloji açığı hipotezine benzer, ama burada ilk icat eden ülkeden bir malın başka ülkelerin eline geçmesinde zamandan söz edilir ve mal ilk icat edildikten sonra standart mal olduğu zamana kadar geçen sürede, ihraç eden ülke değişir. **Tercihlerde benzerlik hipotezi (Linder)**, sanayi malları üzerine geliştirilmiştir. Bu mallarda ticareti yukarıda söz edilen yeni teorilerdeki gibi arz değil talep belirler. Aynı zevk ve tercihlere sahip ülkeler birbirleriyle ticaret yaparlar. **Monopolü rekabet hipotezi – Endüstri içi ticaret - (Grubel ve Lloyd)**, şimdiye kadar gördüğümüz tüm dış ticaret teorileri endüstriler arası ticareti açıklıyordu, ama bu teori endüstri içi ticareti açıklamaya yöneliktir. Yani aynı sektördeki aynı mallarda ülkeler arasında alınıp satılabilir (örn. İki ülkenin kendi aralarında otomobil alıp satması). Bu teorilerden de görüldüğü gibi, ülkelerin uluslararası ticarete söz sahibi olması için diğer ülkelere göre belirli bir maliyet avantajı ve üstünlüğünün olması gerekir. Günümüz şartlarında uluslararası ticareti bu teorilerin hepsini içine alan karma bir bakış açısıyla ele almak daha analitik olacaktır. Sonuç olarak her ülke uluslararası ticarete rekabet edebilmek için bir

ya da birkaç üstünlüğe sahip olmak zorundadır (Seyidoğlu, 1998: 81-84). Genelde dış ticaret teorileri dış ticarete katılan her ülkenin bu oyundan kazançlı çıkacağı fikrine dayanır. Günümüzde, uluslararası ticarete, çok uluslu şirketlerin ağırlığı yadsınamaz düzeye gelmiştir.

Diğer açıdan, dünya ticaretinin genel görünümüne baktığımızda, ülke grupları arasında önemli ölçüde dengesizlik olduğu açıkça görülmektedir. Tablo-1 ve Tablo-2 ülke grupları açısından ihracat rakamlarını ve ülke gruplarının dünya ticaretinden aldığı payları göstermektedir. Gelişmiş ülke gruplarının yer aldığı Kuzey Amerika, Batı Avrupa, AB ve NAFTA ülkeleri dünya ticaretinden önemli ölçüde pay almaktadırlar. Öte yandan, AGÜ'lerin yer aldığı; Latin Amerika, Afrika ve Orta Doğu ülkeleri dünya mal ticaretinden oldukça düşük pay almaktadırlar. Bu durum Tablo-3 ve Tablo-4'deki ithalat rakamları ve ithalat oranları açısından da aynıdır. Tablolardan da gördüğümüz gibi son yıllarda hızlanan küreselleşme, AGÜ'lerin durumunu düzeltici bir etki yaratmaktan ziyade, durumlarını daha da kötüleştirmiştir. Bu tablo, açıkça ortada iken DTÖ kapsamında adil ticaret söylemleri, beklenenin aksine gelişmiş ülkelere gelmekte ve AGÜ'lerin adil ticarete taraf olmak için mutlaka, ülkelerinde sosyal standartları tutturmaları istenmektedir. Esas tezatta burada ortaya çıkmaktadır. Tablolar, bize dünya genelinde AGÜ'lerin dünya ticaretinden az pay almalarından dolayı, adil ticaret talepleri ile ortaya çıkmaları gerektiğini söylemelerine rağmen, tam tersi şekilde gelişmiş ekonomiler bu talepler ile ortaya çıkmaktadırlar.

Çalışma yasalarının şekillenmesi ve zaman içinde yeniden düzenlenmesi ulusların yaşadığı ekonomik ve sosyal gelişmelerden bağımsız değildir. Bu nedenle ekonomik ve politik konjonktür, Teknolojik - Sosyal gelişme, istihdam ve işsizlik oranları, uluslararası sermaye hareketleri ve üretim ve yönetim modellerindeki değişim bireysel ve toplu iş ilişkilerini düzenleyen yasalar üzerinde etkisini hissettirmiştir. Bu bağlamda, İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik boyuta damgasını vuran Keynesyen ekonomi politikaları ve stratejik kitle üretimine dayalı "fordist" üretim modeli bireysel ve toplu İş ilişkilerinin yasal bir sistem içinde düzenlenmesini ve endüstri ilişkilerinin kurumsallaşmasını teşvik etmiştir.

Tablo 1: Dünya İhracat Rakamları (1980-2002; Milyon Dolar)

Ülke grupları	1980	1985	1990	1995	2000	2002
Dünya	2.034.000	1.954.000	3.449.000	5.161.000	6.445.000	6.455.000
Kuzey Amerika	293.345	309.805	521.325	777.005	1.057.815	946.915
Latin Amerika	109.700	108.500	146.800	228.500	360.700	350.300
Batı Avrupa	816.280	760.415	1.638.525	2.249.305	2.508.570	2.657.265
AB	753.835	708.810	1.508.795	2.083.745	2.315.995	2.449.025
Türkiye	2.910	7.958	12.959	21.637	27.775	34.561
D. Avr., Baltık Devl. O. Asya	157.440	156.085	105.420	197.540	272.060	313.890
Afrika	121.500	83.700	106.000	111.800	146.700	140.100
Orta Doğu	212.200	102.200	138.400	150.400	267.200	244.300
Asya	323.800	416.400	792.400	1.446.900	1.836.800	1.803.100
Gelişmiş Ülkeler	1.267.249	1.292.104	2.496.156	3.535.822	4.122.305	4.099.162
Gelişmekte Olan Ülkeler	602.736	491.922	793.485	1.283.817	1.870.781	1.858.716
Geçiş Ekonomileri	157.440	156.085	105.420	197.538	272.061	313.889
DTÖ Üyeleri	1.722.600	1.737.673	3.202.021	4.796.816	5.920.053	5.936.090
Az Gelişmiş Ülkeler	15.247	13.311	18.366	23.951	35.646	38.510
NAFTA	311.331	336.522	561.932	856.482	1.234.215	1.106.936

Kaynak: WTO

Tablo 2: Dünya Ticareti, İhracatın %'lik Gelişimi (1980-2002)

Ülke grupları	Dünya Ticaretindeki Paylar (%)					Dönemsel Değişim		
	1980	1990	1995	2000	2002	80-90	90-2000	95-2002
Dünya	100	100	100	100	100	5	6	3
Kuzey Amerika	14.4	15.1	15.1	16.4	14.7	6	7	3
Latin Amerika	5.4	4.3	4.4	5.6	5.4	3	9	6
Batı Avrupa	40.1	47.5	43.6	38.9	41.2	7	4	3
AB	37.1	43.7	40.4	35.9	37.9	7	4	2
Türkiye	0.1	0.4	0.4	0.4	0.5	16	8	7
D. Avr., Baltık Devl. O. Asya	7.7	3.1	3.8	4.2	4.9	-4	10	7
Afrika	6	3.1	2.2	2.3	2.2	-1	3	3
Orta Doğu	10.4	4	2.9	4.1	3.8	-4	7	7
Asya	15.9	23	28	28.4	27.9	9	9	3
Gelişmiş Ülkeler	62.3	72.4	68.5	64	63.5	7	5	2
Gelişmekte Olan Ülkeler	29.6	23	24.9	29	28.8	3	9	5
Geçiş Ekonomileri	7.7	3.1	3.8	4.2	4.9	-4	10	7
DTÖ Üyeleri	84.7	92.8	92.9	91.9	92	6	6	3
Az Gelişmiş Ülkeler	0.7	0.5	0.5	0.6	0.6	2	7	7
NAFTA	15.3	16.3	16.6	19	17.1	6	8	4

Kaynak: WTO

Başka bir ifade ile, savaş sonrası ekonomik modeller ve doğu - batı kutuplaşması ve beraberinde ideolojik ve sistem rekabetinin oluşması, Batı toplumları açısından birçok gelişme ve değişimin sanayi toplumu yapılanması çerçevesinde değerlendirilmesine neden olmuştur. Aynı dönemde Keynesyen devlet destekli büyüme ve tam istihdam politikaları, fordist üretim modelinin öngördüğü toplam talebin artırılması ve piyasada üretilen standart malların bu yolla satın alınması, sosyal refah ve sosyal devlet anlayışı, sendikacılığın desteklenmesi ve son olarak da, Sovyetler Birliğinin batı kapitalizmine karşı yürüttüğü ideolojik baskı batı toplumlarının çalışma hayatını daha fazla yasal zemine oturtma ve sanayi işçisini ideolojik tartışmalardan uzak tutma gayretlerinin bir sonucu olarak da görülmelidir (Tablo 3-4).

Tablo 3: Dünya İthalat Rakamları (1980-2002; Milyon Dolar)

Ülke grupları	1980	1985	1990	1995	2000	2002
Dünya	2.075.000	2.015.000	3.550.000	5.278.000	6.697.000	6.693.000
Kuzey Amerika	319.880	433.545	640.915	939.900	1.504.875	1.430.695
Latin Amerika	123.400	84.500	129.600	252.500	384.800	350.400
Batı Avrupa	927.090	796.950	1.703.345	2.229.770	2.615.155	2.658.865
AB	847.000	729.545	1.558.035	2.050.935	2.404.575	2.446.670
Türkiye	7.910	11.913	22.302	35.709	54.503	49.663
D. Avr., Baltık Devl. O. Asya	153.955	148.095	113.720	197.075	242.325	299.230
Afrika	97.500	75.600	99.600	126.600	129.600	135.100
Orta Doğu	101.600	87.600	101.200	129.600	157.100	177.800
Asya	351.700	318.900	761.600	1.402.900	1.662.900	1.640.900
Gelişmiş Ülkeler	1.415.915	1.392.618	2.630.775	3.580.479	4.584.460	4.514.007
Gelişmekte Olan Ülkeler	498.480	460.677	751.791	1.356.617	1.690.340	1.696.405
Geçiş Ekonomileri	153.955	148.095	113.720	197.075	242.323	299.232
DTÖ Üyeleri	1.857.008	1.806.899	3.311.146	4.935.444	6.312.255	6.258.249
Az Gelişmiş Ülkeler	25.235	21.462	25.827	34.240	42.226	46.612
NAFTA	341.672	452.219	683.779	1.015.136	1.683.550	1.602.980

Kaynak: WTO

Tablo 4: Dünya Ticareti, İthalatın %'lik Gelişimi (1980-2002)

Ülke grupları	Dünya Ticaretindeki Paylar (%)					Dönemsel Değişim		
	1980	1990	1995	2000	2002	80-90	90-2000	95-2002
Dünya	100	100	100	100	100	6	7	3
Kuzey Amerika	15.4	18.1	17.8	22.5	21.4	7	9	6
Latin Amerika	5.9	3.7	4.8	5.7	5.2	0	11	5
Batı Avrupa	44.7	48	42.2	39.1	39.7	6	4	3
AB	40.8	43.9	38.9	35.9	36.6	6	4	3
Türkiye	0.4	0.6	0.7	0.8	0.7	11	9	5
D. Avr., Baltık Devl. O. Asya	7.4	3.2	3.7	3.6	4.5	-3	8	6
Afrika	4.7	2.8	2.4	1.9	2.0	0	3	1
Orta Doğu	4.9	2.9	2.5	2.3	2.7	0	4	5
Asya	16.9	21.5	26.6	24.8	24.5	8	8	2
Gelişmiş Ülkeler	68.2	74.1	67.8	68.5	67.4	6	6	3
Gelişmekte Olan Ülkeler	24	21.2	25.7	25.2	25.3	4	8	3
Geçiş Ekonomileri	7.4	3.2	3.7	3.6	4.5	-3	8	6
DTÖ Üyeleri	89.5	93.3	93.5	94.3	93.5	6	7	3
Az Gelişmiş Ülkeler	1.2	0.7	0.6	0.6	0.7	0	5	5
NAFTA	16.5	19.3	19.2	25.1	23.9	7	9	7

Kaynak: WTO

Böylece bu dönemde yapılan yasal düzenlemelerin daha çok ulusal kalkınmaya ve iç rekabete endeksli olduğu ve yerel nitelik taşıdığıdır. Ancak genel felsefe ulusal düzeyde sosyal devlet anlayışına uygun sosyal korumacı bakış açısı çerçevesinde ve dönemin tam istihdam politikalarını destekleyici boyutta olduğunu kabul etmek gerekir. Bireysel iş hukuku açısından, hizmet akdi, iş güvencesi, işçinin ve işverenin sorumlulukları, ücret ve ücrete ilişkin haklar, çalışma saatleri, işçi sağlığı ve güvenliği ve işin düzenlenmesine ilişkin konuların geliştirilmesi diğer taraftan toplu iş hukuku boyutuyla örgütlenme ve sendikal haklar, toplu iş sözleşmesi, grev hakkı, işyerinde çalışanların temsili gibi hakların geliştirilmesi hep bu dönemin ürünüdür. Ancak, 1980'li yılların ortalarından itibaren aşağı yukarı bir çok ülkenin iş hukuku endüstriyel transformasyonun (sanayi - hizmet - bilgi toplumu) ve işgücü piyasalarındaki yapısal dönüşümün etkisi altına girmişti.

Ekonomik ve ticari hayatın uluslararası düzeyde liberalleşmesi, küreselleşme ve beraberinde getirdiği bölgeselleşme ve rekabetin iç pazardan ziyade dış pazara yönelik olarak ön plana çıkması, gerek sanayide gerek yeni hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren firmaların bu değişime cevap verecek

"esnek" düzenlemelere gitmesi yönünde baskı yapmıştır. Sektörel değişim, enformasyon teknolojisine dayalı imalat, işgücü piyasalarının değişen demografik yapısı, çöken geleneksel sektörlerin yarattığı işsizlik ve yeni ekonomilerin talep etliği vasıf ve yetenek düzeyindeki işgücü açığı, artan işsizlik oranları ve nihayet daha esnek, açık, yatay, otonom ve devamlı öğrenen işletme anlayışı işgücü piyasalarından talep edilen işgücünün niteliğinde de değişim yaratmıştır. "Esnek Firma", "Esnek İşgücü"⁶ ve "Yaratıcı İşgücü" gibi kavramlar yaygınlaşmaya başlamıştır. Sosyal korumacı Keynesyen ekonomik politikalarından Pazar ekonomisinin belirleyici olduğu neo - liberal monetarist ekonomik modellere doğru oluşan eğilim, standart kitle üretimine dayalı Fordist üretim modellerinden hızla farklılaşan ve sürekli değişen Pazar yapısına göre ürün ve hizmet çeşitlenmesine dayalı daha "yalın ya da esnek" üretim sürecine geçiş beraberinde çalışma hayatını ve endüstri ilişkilerini oluşturan kurum, kuruluşlar ve aktivitelerin bilgi toplumu formatında yeniden yapılanması ihtiyacını gündeme getirmiştir. Böylece, mevcut yasal düzenlemeler gerek bilgi toplumu, üretim ve örgütlenme modeline gerekse uluslararası arenada rekabet etmek zorunda bırakılan sanayicinin ihtiyaçlarına cevap verecek düzeyde yeniden ele alınması söz konusu olmuştur.

Peki, dünya ticaretinin ve sosyal standartların görünümü yukarıda bahsettiğimiz gibi ise, globalleşmenin bundaki rolü nedir? Globalleşmenin toplumsal istikrara etkisi nedir? Açıkçası, global piyasa ile toplumsal istikrar arasındaki gerilimin üç kaynağı vardır. Birinci olarak, ticaretin ve yatırımın önündeki engellerin kaldırılması, uluslararası sınırları aşabilen gruplarla aşamayan gruplar arasındaki asimetriyi keskinleştirmektedir. İkinci olarak, globalleşme hem ülkelerin kendi içinde, hem de ülkeler arasında yeni bir çatışma ortaya çıkarmaktadır. Mamul malların üretim teknolojileri gittikçe

⁶ İşgücü piyasalarını daha esnek hale getirme çabaları, uzun dönemde bir dezavantaja kolayca dönüşebilir. Böyle bir yapılanmayla dış piyasalarla yarışarak rekabetçi konumu sürdürmek hem sosyal sorunları büyüttüğü için iç sınıf ilişkilerinde sorun yaratıcıdır, hem de dış piyasalarda büyüyen tepkilere ve misillemelere kaynaklık edebilecektir. Özellikle, Türkiye'nin bir parçası olmak için uğraştığı AB ülkeleri, ABD ve Japonya'dan biraz farklı olarak, bu tür bir yapılanma temelindeki ihracatı sosyal-damping olarak niteleyerek anti damping soruşturmalarıyla sınırlayabilme koşullarına ve olanaklarına sahiptir ve bunun ilk örnekleri verilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla, ucuz emek ve düşük regülasyon maliyetinin kalıcı bir avantaj olarak düşünülmesi ve bunun üzerine bir sanayileşme politikasının geliştirilmesi çok riskli gözükmektedir. Bu riski büyüten bir unsur da, Doğu Avrupa ülkelerinde çok daha düşük ücrete dayanan yeni rakiplerinin sahneye çıkması ve Asya ülkelerinin aynı sektörlerdeki rekabetinin artarak sürmesidir.

standartlaşmış uluslararası bir yaygınlık kazandıkça, birbirinden çok farklı değerler, normlar, kurumlar ve kollektif tercihlere sahip uluslar, benzer mallar için dünya pazarlarında kıran kırana bir rekabete girişmektedirler. Üçüncüsü, globalleşme hükümetlerin sosyal güvenlik sağlamasını gittikçe zorlaştırmaktadır. Ne var ki, bugün uluslararası ekonomik entegrasyon, hükümetleri geri çekilmeye ve toplumsal yükümlülüklerini azaltmaya mecbur etmektedir (Rodrik, 1997: 19-21). Görüldüğü gibi, globalleşme hükümetlerin sosyal politika uygulamalarını sekteye uğrattığı gibi, yoğun uluslararası rekabet sosyal standartlara şirketlerin harcama yapmasını da engellemektedir. Şu gerçeği kabul etmeliyiz ki, global ekonomide ortaya çıkan bir çok değişiklikten geriye dönüş çok zordur. Globalleşme, yoğun bir rekabeti ve sonucunda da sosyal standartlarda dibe doğru bir yarışa izin veriyorsa, burada işçilerin hayat kalitesinin iyileşeceğinden bahsetmek zor gözükmemektedir. Özellikle AGÜ'lerin elinde sadece ucuz işgücü ile uluslararası piyasalarda rekabet edebilme kozu varsa, onu da sosyal damping soruşturmaları ile bertaraf etme çabaları, dünya ölçeğinde adil ticaret özlemlerinin bir yüzyıl daha hayal olacağını göstermektedir.

6- Sonuç

Çalışmada, damping kavramı, sosyal damping, çalışma şartları ve uluslararası ticaretin genel görünümü ve globalleşmenin etkileri kısaca açıklanmıştır. Buradan çıkan temel sonuç, dünya ticaretinde, AGÜ'ler hala az pay almakta olduğudur. Bu durumda adil ticaretten bahsetmek yanlış olur. AGÜ'lerin kalkınma özlemlerinin motoru olduğu 30 yıldır söylenen ihracata yönelik sanayileşme miti, artık tıkanan küreselleşme süreci ile tekrar ele alınmalıdır. Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan yeni dünya düzeninde IMF, GATT ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar global ölçekte politika üretme ve ülkeleri yönlendirme merkezleri olarak işlevlerini yerine getirmişlerdir. 80'li yıllardan sonra, AGÜ'lerin ancak liberal ekonomi politikaları ve ihracata yönelik sanayileşme politikaları ile daha verimli bir ekonomiye ve arzulanan gelişmişlik seviyelerine ulaşacağı, gerek teorik gerekse pratik bazda bu ülkelere empoze edilmeye çalışılmıştır. İhracata yönelik sanayileşme politikasının en önemli uygulama sonucu, düşük çalışma standartları ve reel ücret ile sık sık yapılan devalüasyonlardır. Peki tek rekabet üstünlükleri, düşük ücret olan AGÜ'ler, acaba kalkınma özlemlerini nasıl yerine getirecekler ve gelişmiş ülkeler sosyal damping kavramını gündeme getirerek AGÜ'lere kalkınmalarını sağlamak için başka bir yol önermektedirler mi? Cevap hayırdır. Çünkü, süreç

AGÜ'lerin üretim sürecinden tamamen çekilerek, onun yerine ithalat ile ihtiyaçlarını karşılama modelidir. Bu nedenle de sosyal damping kavramı gündeme getirilmektedir.

Açıkçası, sadece dünya ölçeğinde mal ve hizmet ticareti ile ilgili değil, global ölçekteki tüm ekonomik ve siyasi konularda yeni dünya düzeni ve söylem ihtiyacı kendini hissettirmektedir. Sermaye hareketleri, dış borç ve mal ticaretinin adil olmayan yapısı, gerek gelişmiş gerekse gelişmemiş ülkeleri tek masaya oturup karar almaya zorlamalıdır. Sosyal standartların yüksek olması ya da işçilerin yüksek ücret ve iyi koşullarda yaşaması istenen bir durum olmasına rağmen, ülkelere dayatılan ekonomik koşullar, AGÜ'leri global rekabet adına düşük standartlarla üretime zorlamakta ve kayıt dışılık gittikçe artmaktadır. Burada ekonomik ve etik bakış açısı arasında çelişki olmuş olsa bile, bu çalışma kapsamında ana vurgu, işçilerin tabii ki daha iyi çalışma şartlarına sahip olmasıdır. Ancak üzerinde durulan esas konu, sosyal damping kavramının gelişmiş ülkelerin, AGÜ'leri global ticarete ellerini kollarını bağlama girişimi olmasıdır. İki taraflı, oyunda kuralları koyanlar, adil ticareti de gözetmeleri gerekir. Çünkü globalleşme yoğun rekabete yol açarsa, gideceği yer oyunun hakem tarafından tehir edilmesidir. Yapılması gereken en önemli şey, bazı standartlar konulacaksa, AGÜ'lerin de şartlarının göz önüne alınması gereğidir.

Küreselleşme, son 30 yılda ülkeler arasında sosyal yaşam standartları bakımından önemli farklılıklar yaratmıştır. Artık birçok ülkede sosyal politikaların belirlenmesinde uluslararası düzenleme ve standartlar etkili olmaktadır. Bu standartların oluşturulmasına yönelik faaliyetler de gün geçtikçe artmaktadır. Ancak gerek ulusal ve gerekse uluslar-üstü düzeyde bu standartlar oluşturulurken sosyal politika tercihlerinin nasıl yapılacağı konusu da gittikçe önem kazanmaktadır. Sosyal politika açısından uluslararası düzeyde geçerli olacak sosyal standartların oluşturulması sosyal barış ve sosyal refah açısından gerekli ve zorunludur. Bu açıdan değerlendirildiğinde, dünya üzerinde çeşitli sosyal sistemler doğrultusunda sosyal standartların oluşmasının söz konusu olması gerektiği gerçeği göz önüne serilmektedir. Ancak birçok ülke sosyal standartları sağlamada yetersiz kalmaktadır. Özellikle küreselleşme süreciyle ortaya çıkan sosyal sorunlar az gelişmiş ülkelerin varlığını tehdit eder hale gelmiştir. Vatandaşlarına asgari düzeyde bir yaşam sunmayı başaramayan bir ülkenin mevcut hukuksal düzeni her zaman tehdit altındadır. Ancak temel sorun uluslararası düzeyde bütün ülkelerin benimseyeceği ve vatandaşlarına sağlayabilecekleri evrensel bir sosyal yaşam standardının başarı şansının olup olmadığıdır. Elbette böyle bir standart oluşturmayı kişi başına düşen milli gelir

düzeyi 200 dolar olan yoksul ülkelerden beklemek ve bu konuda onlara baskı yapmak anlamsızdır. Çünkü bu ülkeler birçok sorunla karşı karşıyadırlar ve bu sorunları çözmekte yetersiz kalmaktadırlar. Dünya üzerinde açlık ve sefalet ortamında yaşam süren milyarlarca insan mevcut iken bu ülkelerin sanayileşmiş batı ülkelerine odaklı bir sosyal standart oluşturmalarını beklemek yanlış bir düşüncedir.

KAYNAKLAR

- ARCHER, Clive ve Fione BUTLER, (1996), **The European Union**, 2nd. Ed., London.
- BUSSE, Matthias, (2003), "Multinational Enterprises, Core Labour standards and the Role of International Institutions", **Hamburg Institute of International Economics**, s. 1-27.
- BHAGWATI, J. ve T. N., SCRINIVASAN, (1996), "Trade and the Environment: Does Environmental Diversity Detract From the Case for Free Trade?", J. Bhagwati ve R. Hudec (Editör), **Fair Trade and Harmonization: Prerequisites for Free Trade?**, Vol. 1, Ch. 4, Cambridge.
- ÇOLAK, Ömer Faruk, (1998), **Küreselleşme, Beşeri Sermaye ve Çocuk İşgücü**, TISK Yayınları, Ankara.
- DİRİKKAN, Hanife, (1996), **Karşılaştırmalı Hukuk Açısından Damping ve Anti Damping Önlemleri**, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, İzmir.
- DEARDEN, J. ve H., STEPHEN, (1995), "European Union Social Policy and Flexible Production", **International Journal of Manpower**, 16 (10), s. 3-13.
- ERDUT, Zeki, (1992), **Avrupa Topluluğu'na Tam Üyelik Bakımından Türk Endüstri İlişkileri Sisteminin Değerlendirilmesi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- GUILLEN, M. ve S. ALVAREZ, (2000), "Southern European Welfare States Facing Globalization: Is There Social Dumping?", **The Year 2000 International Research Conference on Social Security**, Helsinki, 25-27 September 2000, s. 1-24.
- JANSEN, M., (2000), "International Trade and the Position of European Low-Skilled Labour", **WTO Staff Working Paper**, ERAD-2000-01, November, s. 1-21.
- KARLUK, S. Rıdvan, (1996), **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ankara.
- LEAHY, D. ve C., MONTAGNA, (2000), "Temporary Social Dumping, Union Legalisation and FDI: A Note on the Strategic Use of Standards", **The Journal of International Trade and Economic Development**, 9: 3, s. 243-259.
- MARION, J. ve A., KECK (2004), "National Environmental Policies and Multilateral Trade Rules", **WTO Staff Working Paper**, ERAD-2004-01, January, s. 1-34.

- RAMESH, Mishra (1997), "Defending Social Standarts: Why Social Policy Must Globalize", **Canadian Dimension**, Jan/Feb, Vol: 31, Issue: 1, s. 25-45.
- RESMİ GAZETE, (1989), Sayı: 29212, 01.07.1989.
- RODRIK, Dani, (1997), **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?**, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul.
- ROOM, G, (2000), "Globalization, Social Policy and International Standard-setting : the Case of Higer Education Credentials", **International Journal of Welfare**, April, Vol: 9, Issue: 2, s. 100-122.
- SEYİDOĞLU, Halil, (1998), **Uluslararası İktisat**, 12. bsk., İstanbul.
- SELAMOĞLU, Ahmet, "Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme", **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, (Der: Veysel Bozkurt), Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 34-50.
- SINN, Hans-Werner, (2001), "Social Dumping in the Transformation Process", **NBER Working Paper Series**, No: 8364, July, s. 1-36.
- ŞENKAL, A., (2003), "Sosyal Politika ve Uluslararası Sosyal Standartlar (Sosyal Politika Açısından Eleştirel Bir Yaklaşım)", **Kamu-İş İş Hukuk ve İktisat Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2.
- SÜRAL, A. Nurhan, (1991), **Son Gelişmeler Işığında UÇO ve AT Boyutlarıyla Türk Çalışma İlişkileri**, Ankara.
- WESRERMANN, F., (2000), "The Dynamics of Social Policy Changes in Europe and East Asia: Social Dumping vs. Wage Competition", **Working Paper, University of Munich**, September, s. 1-27.
- www. kobinet.org.tr
- YILMAZ, Şiir Erkök, (1992), **Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi**, Gazi Üniversitesi Yayın No: 178, İİBF Yayın No: 57, Ankara.